Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK LITTERATURHISTORISK FORSKNING

Ny följd. Årgång 7

1926

UPPSALA 1926

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

UPPSALA 1926
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

BRYNOLPHI SCARENSIS OFFICIUM "DE BEATA VIRGINE"

AV

ANTON BLANCK

Frågan om vilka officier biskop Brynolphus skrivit har icke hittills blivit tillfredsställande besvarad. Vi ha knappast annat än traditionen i Skara att hålla oss till. Men denna måste dock anses vara ganska tillförlitlig och erbjuder själv en intressant kontrollmöjlighet. Vid kanonisationsrannsakningen 1417, som vi ha bevarad i »Vita S. Brynolphi», var den kyrkliga traditionen i Skara om den store biskopen helt naturligt ännu levande. Särskilt måste detta gälla allt som rörde gudstjänsten. Brynolphus hade författat en utförlig korstadga[1], och denna var gällande ännu när »Breviarium scarense» 1498 trycktes. Hans helgonrykte grundades även delvis på hans liturgiska diktning. Det anfördes för att styrka anspråken att han författat fyra »historias» d. v. s. officier: »de Spinea corona» . . . »de beata virgine», »de sancto Eskillo martire et de sancta Helena». Av dessa ha »de Spinea corona», »de Eskillo» och »de Helena» aldrig vållat något besvär. De återfinnas på sina kalendariska platser i Brev. scarense (fol. resp. 307, 329, 274), och

[1] »*Notula Brynolphi*» finnes tryckt i »*Breviarium scarense*» (in fine), vilket ej alltid synes ha observerats. Jfr NAT. BECKMAN, *Arkiv för nordisk filol.*, N. F. 24, s. 156, där stadgan blott citeras från Cod. Ups. C 36 samt ej fullt exakt uppgives ha avseende på körens verksamhet i Skara domkyrka. Det är utan tvivel också denna korstadga som åsyftas i undersökningsprotokollets av B. citerade ord: »totam ecclesiam Scarensem laudabilibus ordinationibus et statutis, quibus adhuc optime regitur, reformauit.» (Scr. rer. s. III: 2, s. 142). Orden syfta säkerligen icke på en av Brynolphus skapad »helt ny kyrkobalk», utan på hans kända gudstjänstordning för Skara domkyrka. Det förefaller mig karakteristiskt att icke de kyrkliga myndigheterna, utan först lekmannavittnena (Scr. 148) börja tala om Brynolphi kyrkobalk, som ju ej mycket kunde öka hans anspråk på helgon-äran.

det gives då ingen anledning att tvivla på att de härröra från Brynolphus, allrahelst de företeddes vid kanoniseringsrannsakningen. »De beata virgine», som också företeddes för kommissionen, har däremot ännu ingen forskare identifierat. Man har gått förbi officiet ända tills K. B. Westman i sin artikel om Brynolphus i Sv. Biografiskt lexikon I (1918) yttrade sig därom med följande ord: »Maria officiet synes höra till Visitatio Mariae (2 juli).» På nämnda dag finnes även i Brev. sc. ett vackert poetiskt officium, som för övrigt är tryckt av Klemming i »Latinska sånger fordom använda i svenska kyrkor etc. Treenigheten etc.», Sthlm 1886, s. 163: »Sacerdos noue gratie etc.», efter »Breviarium arosiense», och med en text som måhända är en interpolerad version av den i det äldre Skara-breviariet befintliga. Mot att detta skulle vara Brynolphi officium »de beata virgine» talar emellertid en så gott som avgörande omständighet. Såsom Schück påpekat i sin uppsats om »De spinea corona», »Samlaren» 1918, s. 30, hade man inom Skara domkapitel ett gott kriterium på Brynolphi officier. Det var detta som användes för att visa, att han faktiskt skrivit Skara-breviariets »De spinea corona», varom någon tvekan rådde. Brynolphus d. y. framtog sålunda alla fyra officierna, »ostendens oculata fide, semper eundem dictanti modum in omnibus huiusmodi hystoriis observatum, eo quod ipse venerabilis predecessor suus dominus Brynolphus in responsoriis semper vsus ricmo[1] trimembri», d. v. s. att han i responsorierna alltid använt en rytmisk strof av tre verser — »et loco quarti membri, quod versus dicitur, semper ut dixit solitus est ponere unum metrum predicto trimembri ricmo in terminatione conforme», d. v. s. att han såsom fjärde vers, den rad som *liturgiskt* kallas *versus* eller *versiculus* (℣) alltid använt en metrisk vers (metrum), en antikt kvantiterande vers, vilken dock rimmar med den föregående rytmiska strofavdelningens sista rad. På detta vis måste Brynolphus d. y:s yttrande tolkas. Det visar nämligen, att han var underkunnig om att de medeltida metrikerna medvetet skilde på två slags latinsk vers, den antikt kvantiterande, som kallas »metrum», och den modernt accentuerande, som kallas »ritmus». Man hade kvar den gamla, klassiska versen och sökte efter förmåga efterlikna den, men förstod även att medeltidens nya vers var byggd på en ny

[1] *Vita S. Brynolphi* har *ricino,* vilket ANNERSTEDT (*Scriptores rer. suec.* III: 2, s. 155) emenderat till *ritmo.* Manuskriptet har tydligen haft den vanliga medeltida formen *ricmo.*

princip. Dreves meddelar i Analecta hymnica XIII, s. 10 en ytterst belysande anteckning från 1400-talet rörande en sekvens till den helige Lebuinus. En framstående poet kom händelsevis till Deventer på besök. Kanikerna där passade då på tillfället och bådo honom att skriva en sekvens till deras skyddshelgon Lebuinus' ära. Poeten förklarade sig beredd, men han frågade »quali stilo, rigmatico videlicet an metrico eam habere vellent». Och när somliga då valde rytmisk, andra metrisk, förklarade han sig vilja tillfredsställa bägge parterna. Följaktligen skrev han en sekvens, som läst från början (a capite) har accentuerad vers, fyrfotad troké, men läst bakifrån (a cauda) blir hexametrisk. Detta typiskt senmedeltida konststycke belyser den latinska medeltida versens olika system.[1]

Gå vi nu tillbaka till Brynolphus, så skall han sålunda alltid i sina responsorier ha använt en strof bestående av tre rytmiska (accentuerade) verser och en metrisk. Detta stämmer exempelvis för Helena-officiet. Man får emellertid då läsa efter följande schema:

Hæc est Judith similis vite sanctitate,
Hester non dissimilis vultus venustate,
Verbis, factis humilis, ardens charitate.

Annars blir strofen icke treradig. Efter dessa rytmiska verser kommer alltid en hexameter som »versus». Brynolphus använde sålunda en blandat rytmisk-metrisk strof för responsorierna, och denna strof återkommer även regelbundet i de två övriga alldeles säkra officierna över Eskil och törnekronan. Däremot har Skara-breviariets officium »In visitatione Marie virginis» responsorieverser av helt annat slag. Denna omständighet torde vara tillräcklig för att frånkänna Brynolphus officiet. Man hade tydligen visat kommissionen i Skara 1417 ett Maria-officium med Brynolphi vanliga responsorieanordning. Var finnes detta? En blick i Klemmings samling visar genast att vi äga ett dylikt (Klemming, Latinska sånger, Treenigheten etc., Sthlm 1886, s. 133, »Novum vas es veterum»). Den ovan beskrivna strofen återfinnes här fullt typisk. Klemming uppgiver som källa: Ups. cod. 23 Benz, pag. 94 = nuv. C 23. I denna codex, en 1400-tals-samling officier och legender, som troligen ägts av en Petrus Olavi från Linköpings stift, återfinner

[1] Jfr NORDEN, *Die antike Kunstprosa,* Leipzig 1909, B 2, s. 825, not 2; FARAL, *Les arts poétiques du XIIe siècle,* Paris 1924, s. 361, 370.

man fol. 94 ff., såsom Klemming uppgiver, mycket riktigt ett Maria-officium, vilket emellertid icke har samma början som det av Klemming tryckta. En närmare undersökning visar dock att dennes text börjar fol. 94 verso. Av oförklarlig anledning har Klemming här utelämnat officiets början, stroferna In l. Vesperis samt Ad Matutinum och börjat först med In l. Nocturno. Det måste medges att handskriften är ganska svårläst. Varifrån denna uppenbart svenska handskrift fått vårt officium framgår likväl ej. Med hjälp av Clemens Blumes »Repertorium repertorii», en samling ytterst värdefulla rättelser till Ulysse Chevaliers stora »Repertorium hymnologicum», vilken för »Novum vas es veterum» blott hänvisar på Klemmings ofullständiga tryck, lyckades jag emellertid lätt finna att detta officium sedan länge varit tryckt fullständigt i »Analecta hymnica», V (1889), s. 72, där man sålunda även återfinner det av Klemming utelämnade i C 23-texten (Stella, Maria, maris» etc.). Rubriken är här »Historia de Domina in sabbato» och Dreves' uppgifter som källor de tre danska 1500-talsbreviarierna Roschildense (1517), Aarhusiense (1519) och Lundense (1517). Detta pekar ju mot Norden, och då »Breviarium Aarhusiense» faktiskt upptagit ett annat av Brynolphus' officier ur Skara-breviariet, »De spinea corona» — med vissa omarbetningar[1], fanns det anledning att ytterligare noggrant undersöka detta. Med hjälp av rubriken »Historia de Domina in sabbato» återfanns också mycket riktigt officiet där undanstucket inom Commune sanctorum (särskild paginering, fol. XV), för vilken avdelning register saknas. Texten är i det allra närmaste fullkomligt identisk med Dreves' text och texten i C 23, vilken dock återgivits med många svåra fel av Klemming. En förnyad genomgång av dennes Maria-dikter ledde dessutom till det resultat att han tryckt just de saknade första stroferna några sidor längre fram i sin volym (s. 144.) — men här efter Strängnäs-breviariet och utan rubrik. Allt detta belyser onekligen den mycket lärde mannens egenheter som utgivare och de svårigheter hans publikationer bereda forskningen. Klart är emellertid att vi på detta sätt kommit fram till Brynolphi fjärde officium, som är byggt efter hans genomgående system (sempereundem dictandi modum in omnibus huiusmodi hystoriis observatum). Det egentligen avgörande skälet är dock att det förekommer i hans eget stifts breviarium. Så enastående som Schück anser är nämligen icke hans rimmade hexa-

[1] Jfr *Anal. hymn.* V, s. 42.

meter-versus. Jag har antecknat tre fall ur Analecta hymnica: V, n. 20 (De desponsatione B. M. V, ur Aarhus), XIII, n. 61 (De sancto Guillermo), n. 97 (De sancto Tudgualo).

Att officiet varit berömt och omtyckt framgår därav att det återfinnes, förutom i de ovannämnda danska, även i samtliga tryckta svenska breviarier (Lincopense 1493, f. 437 v.; Strengnense 1495, T. ij; Upsaliense 1496, II, f. 168; Scarense 1498, com. sanct. f. 15; Arosiense 1516, III, f. 183).

En granskning av texterna torde vara behövlig, då icke heller Dreves' är fullt tillfredsställande.

RÉSUMÉ

L'office rythmé »Historia de domina in sabbato» qu'a reproduit Dreves dans ses »Analecta hymnica» V, p. 72 d'après les bréviaires danois Roschildense, Aarhusiense et Lundense, est fait par le plus connu des poètes latins du moyen âge suèdois, l'evêque Brynolphus de Skara († 1317). Trois raisons parlent en faveur de cette attribution. 1. L'office appartient au bréviaire du diocèse de Brynolphus (Breviarium scarense, Nuremberg 1498). 2. La »Vita S. Brynolphi» nomme un office »de beata virgine» comme fait par lui. 3. On trouve dans l'»Historia de domina in sabbato» la manière d'arranger les responsoires qu'on connait déjà de ses offices reconnus (»De sancta Helena», Dreves XXVI, p. 90; »De sancto Eskillo», Script. rer. suecicarum II, p. 399, cf. Dreves XXVI: 13; »De spinea corona», Samlaren 1918, p. 28, cf aussi Klemming Pie cantiones, Stockholm 1886, p. 94 et Dreves Anal. V, p. 42) et dont on a fait une définition exacte déjà dans la »Vita S. Brynolphi».